

ULRICH MAES

DE DIALECTENQUÊTE VAN COQUEBERT DE MONTBRET IN LIMBURG

VERGETEN PIONIERSWERK VOOR DE NEDERLANDSE DIALECTOLOGIE

De steekproef van de keizer

Tussen 1806 en 1812 ontvingen de prefecten van het *Empire*, het napoleontische keizerrijk, een merkwaardig schrijven vanwege het Bureau van de Statistiek, een afdeling van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Daarin werden ze verzocht een onderzoek te voeren naar de dialecten die gesproken werden in het departement dat ze bestuurden. Meer bepaald moesten ze voor een vertaling van de parabel van de verloren zoon (Lucas 15, 11-32) in de plaatselijke volkstaal zorgen, of voor meerdere vertalingen indien er in hun departement een grote verscheidenheid aan dialecten heerste.⁽¹⁾

Daarenboven moesten ze ook nog verdere inlichtingen verschaffen over de grammaticale, lexicale en fonetische eigenaardigheden van de streektaal en over de uitgestrektheid van het taalgebied resp. de taalgebieden.⁽²⁾ Ook woordenlijsten en andere teksten (b.v. proza, poëzie en liederen) in het “patois” waren welkom⁽³⁾, net als sociolinguïstisch relevante informatie over het taalgebruik in het onderwijs, de administratie en de diverse sociale klassen.⁽⁴⁾ De taal- of dialectgrenzen die hun departement doorkruisten moesten op een kaart weergegeven worden.⁽⁵⁾

Voor de concrete uitvoering van dit verzoek deden de prefecten in de regel een beroep op hun onderprefecten, burgemeesters, rechters en andere lokale geletterden. De eigenlijke zegslieden waren vaak pastoors of onderwijzers.⁽⁶⁾

---

(1) Bulot 1989: 287; Simoni-Aurembou 1989: 116

(2) Bulot 1989: 287; Pabst 1989: 10

(3) Pabst 1989: 10; Simoni-Aurembou 1989: 130

(4) Pabst 1989: 10 + 14

(5) Pabst 1989: 15; Simoni-Aurembou 1989: 116

(6) Pabst 1989: 18

Officiële en officieuze motieven

De initiatiefnemer van deze grootscheepse bevraging was baron Charles-Etienne Coquebert de Montbret (1755-1831). Deze wetenschapper van adellijke afkomst had dankzij zijn bekwaamheid als diplomaat en topambtenaar de Franse Revolutie weten te overleven en stond sinds 1805 aan het hoofd van het Bureau van de Statistiek.⁽⁷⁾

Enerzijds paste zijn enquête perfect in het kraam van het centralistische overheidsbeleid, een erfenis van de Franse Revolutie, die in haar streven naar gelijkheid ook het taalgebruik in het rijk probeerde te uniformeren. Anderzijds was de edelman Coquebert verknocht aan de regionale tradities uit het *Ancien Régime*, waartoe zeker ook het particuliere taalgebruik van de verschillende voormalige graafschappen, hertogdommen e.d. behoorde. Zijn enquête gaf hem de gelegenheid de ten dode opgeschreven dialecten te registreren, te bestuderen en te bewaren.⁽⁸⁾

De eerste Limburgse dialectenquête⁽⁹⁾

In 1794 veroverden de Franse revolutionairen Maastricht. Een jaar later werd de stad de hoofdplaats van het integraal bij Frankrijk ingelijfde departement van de Nedermaas (“Meuse-Inférieure”). Dit gebied was samengesteld uit het graafschap Loon, ongeveer het huidige Belgisch-Limburg, en een groot deel van het huidige Nederlands-Limburg, meer bepaald de Staatse Generaliteitslanden van Overmaas en de Staatse en Oostenrijkse delen van Opper-Gelder. Voor het eerst in de geschiedenis vormde Limburg een staatkundig geheel, met uitzondering van het Pruisische stuk Opper-Gelder ten noorden van Venlo en de Gulikse streek rond Sittard (deze gewesten maakten voortaan deel uit van het departement van de Roer met als hoofdplaats Aken).⁽¹⁰⁾

In 1807⁽¹¹⁾ ontving ook Jean-Baptiste Roggieri, de toenmalige prefect van de

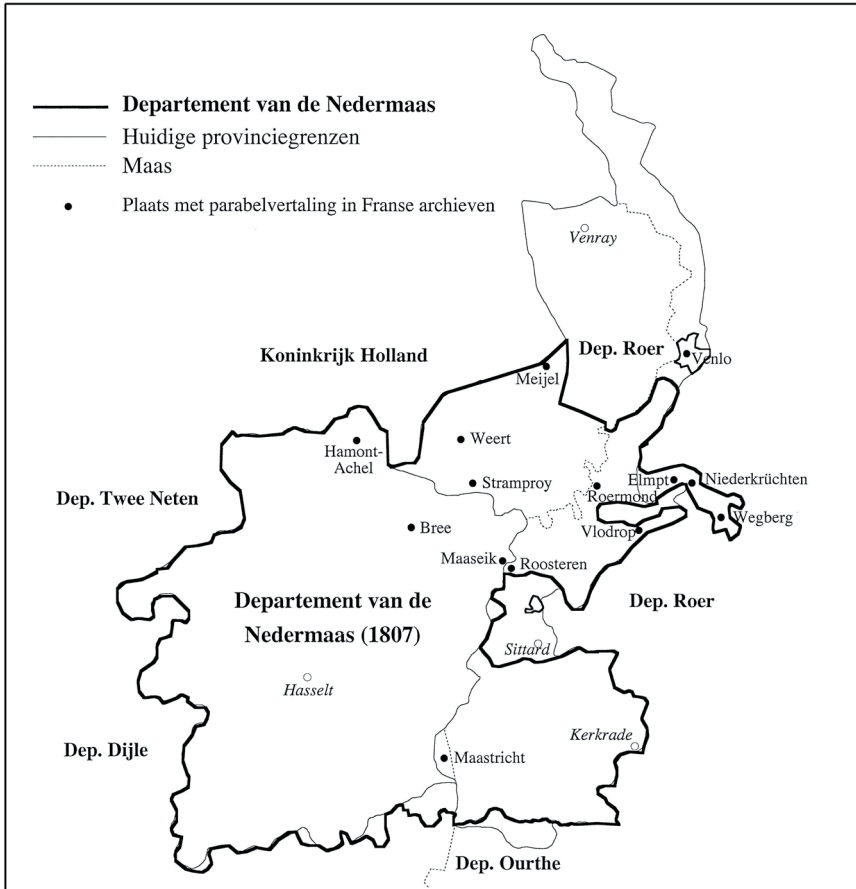
⁽⁷⁾ Brunot 1927-1937: 525-526; Pabst 1989: 12; Simoni-Aurembou 1989: 115

⁽⁸⁾ Bulot 1989: passim

⁽⁹⁾ De bekende enquête-Willems uit 1885 is m.a.w. niet het eerste dialectonderzoek dat het grondgebied van de beide Limburgen bestreek.

⁽¹⁰⁾ Ubachs 2000: 272

⁽¹¹⁾ Simoni-Aurembou 1989: 136

Kaart getekend door Ronny Keulen (K.U.Leuven)

Nedermaas⁽¹²⁾, Coqueberts opdracht. De Nedermaas ontpopte zich tot een van de best meewerkende departementen.⁽¹³⁾ Vanuit maar liefst veertien plaatsen liep er een parabelvertaling binnen, niet alleen uit het franskiljonse Maastricht zelf, maar ook uit Vlodrop, Roermond, Bree, Venlo, Roosteren, Hamont-Achel, Weert, Maaseik, Meijel, Stramproy en de later aan Duitsland toegevallen plaatsen Elmpt, Wegberg en Niederkrüchten.⁽¹⁴⁾

⁽¹²⁾ Roppe 1954-1955: 200

⁽¹³⁾ Simoni-Aurembou 1989: 137

⁽¹⁴⁾ Simoni-Aurembou 1989: 124

“Typisch Limburgs”

De Nedermaas was verder opgedeeld in de arrondissementen Maastricht, Has-selt en Roermond, elk bestaande uit een aantal kantons.⁽¹⁵⁾ Door delegatie van de opdracht langs hiërarchische weg kon men dus in principe een gelijkmatige geografische spreiding van de bij de enquête betrokken plaatsen realiseren. Des te opvallender is daarom de bijna totale afwezigheid van vertalingen uit het westen van Belgisch-Limburg en de concentratie van de deelnemende plaatsen in het arrondissement Roermond.⁽¹⁶⁾

De prefect zal wel zijn best gedaan hebben⁽¹⁷⁾ om stalen te verzamelen van de dialecten die hij als representatief voor zijn departement beschouwde – althans vanuit Maastrichts of Oost-Limburgs⁽¹⁸⁾ standpunt bekeken. In die richting wijst het feit dat hij ook gegevens in Hamont-Achel heeft opgevraagd, de enige van de bovenvermelde gemeentes met een West-Limburgs dialect. Dit is immers een van de weinige West-Limburgse dialecten die de karakteristieke Oost-Limburgse *oe-* resp. *ie-*uitspraak van de Nederlandse *ui-* en *ij-*klanken (< Wgm. *û en *î) laten horen.⁽¹⁹⁾

Ook in de Nedermaas bekleedden leden van de aloude plaatselijke ambtenaren-geslachten sinds de machtsovername door Napoleon opnieuw openbare posten.⁽²⁰⁾ De allochtone prefect heeft zich wellicht door dergelijke ondergeschikten laten bijstaan bij het selecteren van de te bevragen dialecten.⁽²¹⁾

⁽¹⁵⁾ Ubachs 2000: 270 + 272

⁽¹⁶⁾ Er zijn geen parabelvertalingen van elders in de Nedermaas bekend. Wel heeft Coquebert in 1807 de vrederechter van het kanton Tongeren om inlichtingen over het verloop van de Germaans-Romaanse taalgrens binnen zijn ambtsgebied gevraagd (Brunot 1927-1937: 549, noot 3; ms 721, fiche 53; NAF 5911, folio 316).

⁽¹⁷⁾ Roppe (1954-1955: 201) kenschetst hem als bijzonder toegewijd en soms zelfs overijverig.

⁽¹⁸⁾ Met de term ‘Oost-Limburgs’ vat ik de tegenwoordig gebruikelijke onderverde-ling in Centraal Limburgs, Oost-Limburgs en Oost-Limburgs-Ripuarisch samen.

⁽¹⁹⁾ Zie b.v. Leenen 1930.

⁽²⁰⁾ Ubachs 2000: 271

⁽²¹⁾ Roggieri was van Italiaanse afkomst. Zijn houding jegens de lokale bevolking was zeker milder dan in andere periodes en/of in andere streken tijdens de Franse over-heersing (Roppe 1954-1955: 200-202).

De rest van Limburg

Ook het departement van de Roer liet zich niet onbetuigd, met bijdragen uit Keulen, Neuss, Erkelenz, Gladbach⁽²²⁾, Krefeld, Kempen, Bracht, Rheinberg, Kleve, Wesel, Menzelen en Issum (deels plaatsen in het Limburgse of Oost-Nederfrankische⁽²³⁾ dialectgebied). Het is niet zeker of ook het huidige Nederlandse gedeelte rond Sittard en Venray werd afgevraagd.⁽²⁴⁾

De Voerstreek en omgeving maakten toentertijd deel uit van het departement van de Ourthe, de voorloper van de provincie Luik. Dit departement zond slechts één *konparaizon* in het Luikse dialect in.⁽²⁵⁾

Taalgrensonderzoek

Zoals gezegd ging Coqueberts aandacht ook uit naar de grenzen tussen taal- of dialectgebieden. In de zuidelijke Nederlanden vorste hij naar de Germaans-Romaanse taalgrens.⁽²⁶⁾ Momenteel valt de provinciegrens tussen Belgisch-Limburg en Luik samen met de Nederlands-Franse taalgrens en de Limburgs-Waalse dialectgrens (op een stukje officieel verfranst Limburgs dialectgebied tussen Voeren en Eupen na).

⁽²²⁾ Mönchengladbach?

⁽²³⁾ Om discussies over de inhoud van het begrip ‘Limburgs’ te vermijden.

⁽²⁴⁾ Het overzicht van de ingezonden vertalingen door Simoni-Aurembou (1989: 126-127) geeft voor deze streken geen resultaten. Nochtans bewijst Timmers (1911) dat er minstens in Sittard zelf aan de enquête werd meegewerkt. Ik kom terug op dit probleem aan het einde van mijn artikel.

⁽²⁵⁾ Simoni-Aurembou 1989: 125

⁽²⁶⁾ Naar alle waarschijnlijkheid werd er niet nagegaan waar b.v. de Uerdingerlijn (*ik/ich*-isoglosse) door het departement van de Dijle (nu: Vlaams- en Waals-Brabant) en dat van de Nedermaas liep. Nochtans moet men toen reeds beseft hebben dat grote delen van deze departementen een merkwaardig dialect spraken: in de volksmond werd het Limburgse dialectgebied zeker al in de eerste helft van de negentiende eeuw met de term ‘*Mich*-land’ of ‘*Mich*-kwartier’ aangeduid (Maes 2004: noten 23 + 25). Bij gebrek aan voldoende sluitende inlichtingen van Coquebert zelf (zie de voorlaatste paragraaf van mijn artikel) blijft als enige houvast in deze kwestie de bespreking van de enquête door Brunot over: deze vermeldt in ieder geval geen onderzoek naar andere taal- of dialectgrenzen in de betrokken departementen (Brunot 1927-1937: 545-549). Ook de ingezonden kaarten tonen alleen maar de Germaans-Romaanse taalgrens (Brunot 1924: kaarten).

Uit de soms tegenstrijdige⁽²⁷⁾ informatie van de Nedermaas en de Ourthe komen de volgende afwijkingen t.o.v. de huidige situatie naar voren: in Rosoux en Corswarem⁽²⁸⁾ sprak men toentertijd nog Limburgs, Herstappe⁽²⁹⁾ was daarentegen volledig Waals. Rukkelingen-Loon⁽³⁰⁾, Diets-Heur, Lauw en Rutten⁽³¹⁾ zaten waarschijnlijk schrijlings op de taalgrens. In Halembaye is de toenmalige toestand onduidelijk.⁽³²⁾ Ook in en rond de Voerstreek is de grenslijn sindsdien kennelijk nog verschoven: Moelingen en zelfs Mesch (“Merchault”⁽³³⁾) waren uitsluitend Waalssprekend.⁽³⁴⁾ Vermoedelijk waren Warsage en het Aubelse gehucht Saint-Jean-Sart toen net hun Limburgse dialect aan het verliezen.⁽³⁵⁾

⁽²⁷⁾ Niet alleen werd de prefect van de Ourthe soms tegengesproken door zijn collega van de Nedermaas, daarenboven nam ook de onderprefect van het arrondissement Malmédy de vrijheid om met “exactitude mathématique” een eigen rapport, dat voor enkele plaatsen afwijkt van dat van zijn overste, op te stellen en in te zenden. Coquebert retourneerde trouwens een eerste kaart van de Ourthe waarop de prefect tussen een handvol plaatsen een hypothetische rechtlijnige taalgrens had getrokken (Brunot 1927-1937: 550-555).

⁽²⁸⁾ Volgens de prefect van de Ourthe (Brunot 1927-1937: 551).

⁽²⁹⁾ Volgens de prefect van de Nedermaas (Brunot 1927-1937: 549) en de prefect van de Ourthe (Brunot 1927-1937: 551).

⁽³⁰⁾ Volgens de prefect van de Nedermaas was Rukkelingen-Loon volledig Waals (Brunot 1927-1937: 549), volgens de prefect van de Ourthe volledig “Vlaams” (Brunot 1927-1937: 551).

⁽³¹⁾ De prefect van de Nedermaas bestempelde Diets-Heur, Lauw en Rutten als “volledig Waals”, wat naderhand blijkbaar werd veranderd in “tweetalig” (Brunot 1927-1937: 549, noot 2). Ook de prefect van de Ourthe beschouwde Diets-Heur als Franstalig (Brunot 1927-1937: 551). Daarentegen deelde de vrederechter van het kanton Tongeren mee dat (o.m.) deze drie dorpen “toutes flamandes” waren (Brunot 1927-1937: 549, noot 3; ms 721, fiche 53; NAF 5911, folio 316).

⁽³²⁾ Volgens de prefect van de Nedermaas was dit gehucht van Haccourt toentertijd een tweetalige enclave (Brunot 1927-1937: 549). De prefect van de Ourthe deelde het echter in bij de Waalssprekende plaatsen (Brunot 1927-1937: 551).

⁽³³⁾ De verfranste versie van de Waalse doubletform *Mêhawe*.

⁽³⁴⁾ Volgens de prefect van de Ourthe (Brunot 1927-1937: 552). Voor Mesch wordt dit trouwens bevestigd door de onderprefect van Malmédy (Brunot 1927-1937: 554).

⁽³⁵⁾ Volgens de prefect van de Ourthe waren beide plaatsen al “communes françaises” (Brunot 1927-1937: 552), volgens zijn onderprefect echter nog “flamandes” (Brunot 1927-1937: 554).

Natuurlijk rijst de vraag naar de manier waarop de plaatselijke gezagsdragers, in de regel geen filologen, het werkelijke taalgebruik in hun ressort hebben geregistreerd⁽³⁶⁾: zo moest b.v. de prefect van het Roerdepartement toegeven dat het Maasdorpje Urmond nog geen Waalse enclave was, louter en alleen omdat er zich een zevental gezinnen van Luikse binnenschippers hadden gevestigd.⁽³⁷⁾

Een stille dood

De grootschaligheid en het aanvankelijke elan van de enquête-Coquebert staan in schril contrast met het uiteindelijke resultaat.⁽³⁸⁾ Het project is in meerdere opzichten geen onverdeeld succes geworden:

(1) De betrouwbaarheid van de gebruikte methode staat of valt uiteraard met de mate waarin de respectieve prefecten en hun medewerkers hun taak ter harte hebben genomen: de geografische spreiding, de omvang en de kwaliteit van het binnengekomen of bewaard gebleven materiaal is dan ook erg wisselvallig.⁽³⁹⁾

(2) In 1812 werd het Bureau van de Statistiek opgedoekt en werd zijn directeur belast met andere taken. Bij gebrek aan overheidssteun bloedde het initiatief langzamerhand dood.⁽⁴⁰⁾ Enkele jaren later herwonnen de Nederlanden definitief hun onafhankelijkheid van Frankrijk, wat maakt dat de enquête ook hier niet langer werd opgevolgd.

(3) Noch de initiator van het plan, noch zijn zoon Eugène, een gerenommeerd taalkundige, hebben daarenboven alle aspecten van het verzamelde materiaal volledig kunnen onderzoeken, verwerken en openbaar maken. In de volgende decennia raakte nog geen kwart van de dialectteksten gepubliceerd, laat staan dat de Limburgse inzendingen daarbij aan bod kwamen.⁽⁴¹⁾ Wel kon Coquebert in 1821 de eerste overzichtskaart van de Franse dialecten voorstellen.⁽⁴²⁾

⁽³⁶⁾ Pabst 1989: 11 + 17

⁽³⁷⁾ Brunot 1927-1937: 549. De prefect slaagde er in eerste instantie in zich verkeerdelijk te baseren op een bepaald boek (Van Alpen 1802) dat de taaltoestand in Urmond nochtans correct weergaf (Pabst 1989: 16 + noot 29).

⁽³⁸⁾ Simoni-Aurembou 1989: 133

⁽³⁹⁾ Pabst 1989: 12

⁽⁴⁰⁾ Pabst 1989: 13; Simoni-Aurembou 1989: 115

⁽⁴¹⁾ Coquebert de Montbret 1831; Simoni-Aurembou 1989: 115-116 + 131-132

⁽⁴²⁾ Pop 1950: XXXI-XXXII

Onontgonnen rijkdommen

De overgrote meerderheid van Coqueberts gegevens is in onbewerkte vorm verspreid over de Franse Nationale Archieven, de Nationale Bibliotheek en de gemeentelijke bibliotheek van Rouen, de stad waaraan zijn zoon een omvangrijk archief naliet.⁽⁴³⁾ In Rouen bevinden zich de manuscripten van de parabelvertalingen uit de Nedermaas.⁽⁴⁴⁾ Voor een deel van de plaatsen⁽⁴⁵⁾ worden de antwoorden daarenboven ook bewaard in de Nationale Bibliotheek te Parijs.⁽⁴⁶⁾ Ook de informatie over de taalgrens in de Nedermaas is deels in Rouen⁽⁴⁷⁾, deels in Parijs⁽⁴⁸⁾ te vinden.

Als proef werden bij de Nationale Bibliotheek de inzendingen uit Maastricht⁽⁴⁹⁾, Venlo⁽⁵⁰⁾ en Roermond⁽⁵¹⁾ opgevraagd.

Euverzètting in good Mastreéchter Duts van de vergeliekenis van de verloore zoon, getrokke oet Sint Lucas vieftienste cappittel, èlfste veêrs tot-tet ind tou

11. *Heêr zag nog: enne maan haw twie zeûns.*

12. *En de jongste van hun heêt oan ze vayer gezag: vayer, ge mig et dyl van et good dat mig toukump. En de vayer heêt hun het good gedylt.*

13. *En neêt veûl doag doa noa is de jongste, alles by ein gepak heùbbende, noa è veêr geleêge land goan ryze, woe dat-ter al ze good met slempe de door-gemaak heêt.*

14. *En noa dat-ter alles opgemaak haw, is-set enne groete hongersnoed in dat land gewoorde, en er begoest ermoy te lyen.*

(43) Pabst 1989: 13; Simoni-Aurembou 1989: 116

(44) Ms 183 en ms 433

(45) Maastricht, Vlodrop, Niederkrüchten, Wegberg, Roermond en Venlo.

(46) NAF 5911, folio's 315-336

(47) Ms 721, fiches 52 (de taalgrens volgens de prefect van de Nedermaas) en 53 (inlichtingen uit het kanton Tongeren)

(48) NAF 20080, folio's 38 (beschrijving van de taalgrens in de Nedermaas) en 39 (beschrijving van de taalgrens in de Ourthe) + NAF 5913, folio's 32 (taalgrenskaart van de Ourthe) en 33 (taalgrenskaart van de Nedermaas)

(49) NAF 5911, folio's 322-323

(50) NAF 5911, folio's 333-336

(51) NAF 5911, folio's 331-332

15. *Heêr gonc dan voert en verheûrde zig oan enne beûrger van dat land, en deê heêt heûm geschik noa zine paghoof um de vèrekes te heujen.*
16. *En er verlannde zine boek te veûllen mèt de schèllen die de vèrekes vroaten, en nimes goaf ze heûm.*
17. *Dog tot inkier gekomme ziende heêt-ter gezag: wie veûl knègs heùbbe neêt broed vol op in me vayers hoes, en ig vergoan hy van honger.*
18. *Ig zal opstoon en noa me vayer goon en heûm zecge: vayer, ig heùb gezondig tege den himel en tegen ug.*
19. *Ig bin neêt mi weêrdig eure zoon geneump te weêrde; doat mèt mig as mèt eine van eur knègs.*
20. *En opstoande is-ser tot ze vayer gekomme. Dog as-ser nog van veêre woas, heêt heûm ze vayer gezeén, en heêr is door compassie beweêg, en lou-penteêre is-ser heûm um den hals gevallen en heêt heûm gepuent.*
21. *En de zoon heêt heûm gezag: vayer, ig heùb misdoon tege den himel en tegen ug; ig bin noe neêt mi weêrdig eure zoon geneump te weêrde.*
22. *Dog de vayer zag tot zin knègs: hoalt gaw de bèste tabbert en trek-t-em heûm oan, en geêft heûm enne rink oan de hand en scheun oan zin veut.*
23. *En bring-t-et vèt kaaf, en slag-t-et, en loate ver eêten en leûstig zien.*
24. *Want deê zoon van mig woar doet en heêr is weêr leêvetig gewoorde; heêr woar verloore en heêr is weêr gevonde. Ze begoeste dan leûstig te eêten.*
25. *Dog den awdste zoon woar op-et velt en as-ser oankwoam en by het hoes noaderde, heêt-ter het muziek en het dansse gehuert.*
26. *En heêr heêt eine van de knègs geroope en heûm gevraag wat tat be-duyde.*
27. *En deê heêt heûm gezag: eur broor is gekomme, en eur vayer heêt-et vèt kaaf geslag um dat-ter heûm gezont weérgekreêge heêt.*
28. *Heêr naam-et zier koelik en wou néet ingoon. Ze vayer dan oetkommende heêt heûm beginne te bayen.*
29. *Mer heêr antwoordende heêt oan ze vayer gezag: zeêt, ig deén ug sint zoe veûl joare, en noet heùb ig eur gebod euvertraye, en noet heùb geêr mig è gytebeùkske gegeêve um mig mèt min vrun leûstig te make.*
30. *Mer noa dat déeze eure zoon, deê mèt de hoore ze good de doorgemaak heêt, gekommen is, heub geêr et vèt kaaf veur heûm geslag.*
31. *Dog heêr heêt heûm gezag: mine zoon, de bis altied by mig, en al wat ig heùb is tien.*

32. *Mer wer moesten eêten en bly zien um dat déeze broor van dig doet woar en weér leêvetig gewoorden is, verloore woar en weér gevonden is.*

Version de la parabole de l'enfant prodigue d'après la prononciation usitée dans la commune de Venloo

11. *Sekeren man, sag hêh, hat twieh söhn.*

12. *Den joncksten van die sprohk siehn vader êhns aen: vader, gèhf mig det deil van het goht det mig toehuert. Dòh op deilde den vader aen eur de besitting.*

13. *Neht vuehl daeg dòh nòh ging den joncksten sohn, alles tot geld gemaectt hubbende, op reis nòh ein vrèhmt land, wòh hêh siehnen hiehlen rieckdom in ein dertel lèhven doorbrag en verkwiste.*

14. *As hêh nouw alles vertèhrt hat, kwòhm der einen swòhren hongersnoeht en deuren tied in det land, soeh det hêh gebrek begost te lieën.*

15. *Nouw ginck hêh ewech en verheurde sig beih einen van de burgers van det land, dèh um op siehn landgoht steurde um de verkes te heuejen.*

16. *Heih wòhr hêh blie, as nehmand um wat gohf, det hêh siehnen boeek vulde mit het vohr det de verkes vrohten.*

17. *Nouw tot nòhdinken gebrogt en tot siehn selven kommende, sag hêh: hoe vuehl daegloehnders van miehn vader hubben euverdòht van broehdt, en ik vergòhn van honger.*

18. *Ik sal opstòhn, ik sal tot miehn vader kiehren, ik sal seghen: vader, ik hub tèhgen den hemel en tèhgen och gesundig.*

19. *Het is wòhr, ik bin neht miehr wèhrdig ouwen sohn te heiten, dog handelt mig maer as einen van ouwe daegloenders.*

20. *Soeh gesegh, soeh gedòhn: hêh stongh op en kwòhm tot siehn vader. As hêh nog vèhr aef wòhr, sohng um den vader al, en wòhr mit innerlik mitlieën gereurt, en toelouwpende vèhl hêh um den hals en kusde um.*

21. *Nouw sag um den sohn: och vader, ik hub tèhgen den hemel gesundigt, ik hub tèhgen och misdòhn. Ik verdehn neht den naem van ouwen sohn te draegen.*

22. *Maer den vader gebood siehn bedehnders: brinckt het ierste kleid te veurschien en trikt het um aen, en doht einen rink aen siehn hand en schohn aen siehn veut.*

23. *Hohlt ouk het gemist kalf en slaght het. Weih sullen fiehst halden en os vermaecken.*

24. *Want desen miehnen sohn wòhr doeht en is weer lèhvendig gewòhrden, hèh wòhr verlòhren en is weer gevonden. Nouw begost de bliehdschap.*
25. *Siehnen altsten sohn wòhr in het veld. Doe hèh van dòh kommende het hoes nòhderde, huerde hèh het musiek en het gesank.*
26. *Hèh rehp einen van de bedehnders en vròhgde waet dat beduedde.*
27. *Oew brohr, sag deesen, is t'hoes gekommen, en oew vader hèht het gemist kalf lòhten slagten umdet hèh um gesond hèht weergekreegen.*
28. *Hèh wòhr gestuert en woe neht binnengòhn. Dòhrum gink siehn vader boeten en versoght um.*
29. *Maer hèh sag tèhgen siehn vader: seht, ik dèh og nouw soeh vuehl jòhr – sonder det ik ooit ein bevèhl van og euvertròhjen hub – gedeent hub, en mig hubt geih nooit ein bukske gegèhven um mig èhns mit miehne vrinden te vermaecken.*
30. *Maer nouw desen ouwen sohn, dèh ouw goht mit hooren hèht doorgebracht, t'hoes kumt, lòht geih het gemist kalf veur um slagten.*
31. *Kint, hernòhm den vader, geih siet altied beih mig, en al het miehne is het oewe.*
32. *Maer nouw mot men vrolik en verheugt siehn, want desen oewen brohr wòhr doeht en hèh is weer lehvendig gewòhrden. Hèh (...?)*

Ruremonde: Evangelie oet Sint Lucas

In deen tiet stelde Jesus die geliekenis aen sien discipelen veur.

11. *Sekere man haey twee seun,*
12. *wo van de jongste aen sien vader sag: vader, geeft mig het deyl van mie goot det mig toekumt. En de vader verdeylde hem het goot.*
13. *Weynig daeg de noa, de jongste hebbende alles bie eyn vergaerd, is noa eyn wiet gelege lanjt her gereyst, wo he al sien goot in ein ontugtig leven heet verquist.*
14. *En noa dat he alles verteird haey, ontstond grooten hongersnoot in det lanjt, en he begost gebrek te lien.*
15. *He ging dan her en begaef sig in den deenst van (...?) inwoonder van det lanjt, de hem noa synen hoof schikde om de verkens te heujen.*
16. *Do winste he sienen boek te mogen vullen met de schaelen die de verkens aeten, en nemes gaef se hem.*

17. *Tog tot sig self kommende sag he: wie veul huurlinge en seender neet in mien vaders hoese, die brood hubben in euervloot, en ig vergoan hie van hunger.*
18. *Ig sal opstoan en noa mien vader goan en hem seeë: vader,*
19. *ig bun noe neet mier weerd euren zoon geneumt te weere. Hanjelt mig wie eine van eur huurlinge.*
20. *He ston dan op en quaem bie sie vader. Terwiele he nog wiet van hem waes, saeg hem sie vader, en waerd beweegt tot mitlien, en toelaupende veel he hem om den hals en kusde hem.*
21. *Den soon sag hem: vader, ig hub gesundigt tege den hemel en tegen ug. Ig bun noe neet mier weerd euren zoon geneumt te weeren.*
22. *Tog de vader sag aen sien knegs: bringt hie meteine den eersten tabbaert en doot hem de aen, steekt hem den rink aen de hanjt, doot hem schoon aen de veut.*
23. *Bringt het gemest kalf en slagt het. Loat os eten en lustig sien.*
24. *Want de miene soon waes doot en he is verrese, he waes verloore en he is gevonje. Se begoste dan lustig te sien.*
25. *Ongertussen waes sienen alsten soon op het veljd, de as he noe weerom quaem en aen het hoese noaderde, heurde he het singe en dansen.*
26. *He dan eine van de knegs geroopen hubbende, vroeg he hem waet det te seee waes.*
27. *De knegt sag hem: eur broor is gekomme, en eur vader heet het gemest kalf gedeuit om det he hem in gooj gesonjheyd heet weergekrege.*
28. *He naem det seer quoalik en wo neet ingoan. Sie vader quaem dan oet en begost het hem te verseuken.*
29. *Mer he anjtwoordende sag aen sie vader: ig hub eug noe soo veul joare gedeent, ig hub eur gebot noot euvertreeje en geer hubt mig noot ein geytje gegeven om met mien vrinj lustig te seen.*
30. *Mer soo hoast de eure zoon, de al sie goot met de hoore verquist heet, gekommen is, hubt geer het gemest kalf veur hem geslagt.*
31. *De vader sag hem: zoon, geer seet altiet bie mig, en al det ig hub is eur toch.*
32. *Mer weer mosten lustig en blie seen, omdet de eur broor dood waes en verrezen is, verloore waes en gevonjen is.*

De rest van de Nederlanden

Net als de Nedermaas werden ook de departementen van de Leie en de Schelde, de huidige provincies West- en Oost-Vlaanderen, in 1807 verzocht om aan de enquête mee te werken. Daarvan zijn in de Franse archieven echter geen parabelvertalingen terug te vinden.⁽⁵²⁾

In de rest van het huidige Nederlandse taalgebied heeft er kennelijk geen enquête plaatsgevonden, zo concludeert de Franse dialectologe M.-R. Simoni-Aurembou uit de afwezigheid van opdrachten aan en vertalingen uit deze afgelegen departementen.⁽⁵³⁾ Om meerdere redenen is deze conclusie voorbarig te noemen:

- (1) Het is hoogst onwaarschijnlijk dat de Franse bezetter voor het taalgebruik in de overige delen van zijn pas verworven, grotendeels anderstalige territoria geen enkele belangstelling zou hebben gehad.⁽⁵⁴⁾
- (2) Coquebert heeft in Brabant, Oost- en West-Vlaanderen misschien geen parabelvertalingen maar wel degelijk gegevens betreffende het verloop van de Germaans-Romaanse taalgrens gevraagd en gekregen.⁽⁵⁵⁾
- (3) Het is bekend dat een deel van Coqueberts dossiers verdwenen is⁽⁵⁶⁾: dat kan evengoed gebeurd zijn met documenten uit de Nederlanden.
- (4) Niet al het materiaal is noodzakelijk in Frankrijk gearchiveerd: Simoni-Aurembou vermeldt b.v. niet dat er wel degelijk vanuit het toenmalige departement der Wouden⁽⁵⁷⁾ op Coqueberts vraag geantwoord werd en dat deze antwoorden zich (nog steeds) in Luxemburg bevinden.⁽⁵⁸⁾ Ook materiaal uit de Nederlanden kan buiten Frankrijk bewaard gebleven zijn.
- (5) Wellicht hebben niet alle antwoorden tijdig Parijs bereikt: zo is er b.v. een pas in 1812 opgestelde kladversie van een parabelvertaling uit het departement Friesland bewaard gebleven die niet voorkomt in Simoni-Aurembous overzicht

---

⁽⁵²⁾ Simoni-Aurembou 1989: 136-137

⁽⁵³⁾ Simoni-Aurembou 1989: 117

⁽⁵⁴⁾ Pabst 1989: 11

⁽⁵⁵⁾ Brunot 1924 + Brunot 1927-1937: 542-548

⁽⁵⁶⁾ Simoni-Aurembou 1989: 117

⁽⁵⁷⁾ Bestaande uit de huidige Belgische provincie Luxemburg, het Groothertogdom Luxemburg en de streek rond Bitburg (Duitsland).

⁽⁵⁸⁾ Reisdoerfer 1998

van de ingezonden vertalingen.⁽⁵⁹⁾ Van 1810 tot 1813 maakte immers ook het gewezen Koninkrijk Holland, ongeveer het huidige Nederland min Limburg, deel uit van het Franse keizerrijk. Coquebert was in die korte periode zelfs even directeur van de douane te Amsterdam.⁽⁶⁰⁾

De kans dat er nog onontdekte dialectteksten uit onze contreien in een of ander archief berusten is m.i. niet denkbeeldig.

Een illustere onbekende?

Het is op zijn minst merkwaardig te noemen dat tot dusver slechts weinig aandacht werd besteed aan de eerste grootschalige, systematische dialectgeografische enquête⁽⁶¹⁾ in (o.m.) het Nederlandse taalgebied.⁽⁶²⁾ Nochtans zijn Coquebert en zijn betekenis voor de Franse dialectologie ook in de Nederlandse taalkunde *sensu lato* niet onbekend.⁽⁶³⁾ Hetzelfde geldt voor sporen van zijn activiteiten buiten Frankrijk. H. Draye maakte gebruik van de resultaten van het taalgrensonderzoek in Vlaanderen, net als later W. Pée.⁽⁶⁴⁾ Van bij de ontdekking van de Friese parabelvertaling was het duidelijk dat ze is ontstaan als antwoord op de enquête-Coquebert.⁽⁶⁵⁾ Naar aanleiding hiervan stelde P.J. Meertens al gauw de vraag naar eventuele andere vertalingen uit het Nederlandse taalgebied, zonder ze evenwel te beantwoorden.⁽⁶⁶⁾ Veertig jaar later beperkt J.B. Berns zich in dit verband tot een verwijzing naar het overzicht van de inzendingen door Simoni-Aurembou.⁽⁶⁷⁾

⁽⁵⁹⁾ Miedema 1957

⁽⁶⁰⁾ Brunot 1927-1937: 526

⁽⁶¹⁾ De enquêtemethode werd dus niet voor het eerst in 1879 door het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap toegepast.

⁽⁶²⁾ De belangstelling van de taalkundigen in de overige voormalige delen van het Franse keizerrijk is evenmin groot (Pabst 1989: 8 + 18).

⁽⁶³⁾ B.v. Meertens 1958: 6; Weijnen 1966: 8, noot 2 + 188.

⁽⁶⁴⁾ Draye 1935: 46-47; Pée 1958: 289-290 + kaart 2

⁽⁶⁵⁾ Miedema 1957: 170-171

⁽⁶⁶⁾ Meertens 1958: 6

⁽⁶⁷⁾ Berns 1997: 8

Coqueberts actieterrein was echter uitgestrekter dan het huidige Frankrijk. Wellicht is de relatief korte duur van de Franse bezetting van de Nederlanden – voor het Koninkrijk Holland zelfs maar drie jaar – debet aan deze “blinde vlek” in de Nederlandse dialectologie.

Op provinciaal niveau herinnerde men zich al vroeg het onderzoek uit de napoleontische tijd. Haast een eeuw geleden ontdekte een zekere Th. Timmers in het gemeentearchief van Sittard een kopie van een brief van de plaatselijke burgemeester aan de prefectuur over de taalsituatie in zijn kanton en een kopie van een begeleidende brief bij een niet teruggevonden proeve van Sittards dialect.⁽⁶⁸⁾ Enkele jaren later diepte rijksarchivaris A.J.A. Flament een alternatieve versie van de parabelvertaling van Venlo op.⁽⁶⁹⁾ Ook de Limburgse neerlandicus L. Spronck had in de jaren '60 weet van de enquête-Coquebert. Deze wetenschap heeft echter niet tot nader onderzoek geleid: de toenmalige directeur-generaal van de Nationale Archieven in Parijs meldde hem immers dat er van eventuele resultaten uit de Nedermaas niets bewaard was gebleven.⁽⁷⁰⁾

⁽⁶⁸⁾ Zoals gezegd vermeldt Simoni-Aurembou (1989: 126-127) geen gegevens uit Sittard, alhoewel ook het departement van de Roer in 1806 gevraagd werd om aan de enquête mee te werken (Simoni-Aurembou 1989: 136). De brieven van de burgemeester dateren echter van 1810 (Timmers 1911). Misschien was het verdwenen “*échantillon du patois vulgaire de notre Canton*” geen parabelvertaling maar een andere dialecttekst bij wijze van aanvullende informatie uit deze streek? Tot 1812 bleef Coquebert immers bijkomende vragen aan de plaatselijke ambtenaren richten en hen indien nodig tot de orde roepen (Pabst 1989: 13 + 16).

⁽⁶⁹⁾ Flament 1917. Het kan zijn dat de burgemeester na beraad een tweede, zijns inziens betere vertaling heeft laten maken. Dit was althans de manier waarop de onderprefect van het naburige Kleve te werk ging (Pabst 1989: 17 + noot 34). De voor Parijs bestemde vertaling is misschien ook gebaseerd op een andere bijbeluitgave dan de versie die in het gemeentearchief van Venlo gebleven is.

⁽⁷⁰⁾ Spronck 1962: 463 + noot 83. De documenten waar Spronck naar zocht bevinden zich zoals gezegd in de Nationale Bibliotheek en de gemeentelijke bibliotheek van Rouen.

Bibliografie

BERNS, J.B.

1997, Een merkwaardig taalmonument: de Bulla “Ineffabilis”. In: *Taal en Tongval*, jaargang 49, aflevering 1, blz. 1-15.

BRUNOT, F.

1924, *La limite des langues en Belgique sous le Premier Empire d'après les documents officiels : Lecture faite par Fernand Brunot à l'Académie royale de langue et de littérature françaises à la séance de novembre 1924*. Brussel.

BRUNOT, F.

1927-1937, *Histoire de la langue française des origines à 1900. 9: La Révolution et l'Empire*, deel 1. Parijs.

BULOT, T.

1989, L'enquête de Coquebert de Montbret et la glottopolitique de l'Empire français. In: *Beiträge zur romanischen Philologie*, nummer 2, blz. 247-252.

COQUEBERT DE MONTBRET, E.

1831, *Mélanges sur les langues, dialectes et patois; renfermant, entre autres, une collection de versions de la parabole de l'enfant prodigue en cent idiomes ou patois différents, presque tous de France. Précédés d'un essai d'un travail sur la géographie de la langue française*. Parijs.

DRAYE, H.

1935, De Vlaamsch-Waalsche taalgrens ten tijde van het Fransche keizerrijk. In: *Mededeelingen uitgeven door de Vlaamsche Toponymische Vereeniging te Leuven*, jaargang 11, blz. 45-59.

FLAMENT, A.J.A.

1917, De parabel van den Verloren Zoon in het Venloosch taaleigen van 't begin der 19e eeuw. In: *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg à Maestricht*, deel LIII, blz. 43-45. Maastricht.

LEENEN, J.

1930, Van 'Muis' naar 'Maus'. In: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie IV*, blz. 165-215.

MAES, U.

2004, Victor Delecourt: de Columbus van het Limburgs? Een vergeten pionier van de Nederlandse dialectgeografie. In: *Taal en Tongval*, jaargang 56, nummer 1, blz. 65-80.

- MEERTENS, P.J.
1958, Johan Winkler en zijn Dialecticon. In: *Taal en Tongval*, jaargang 10, blz. 4-15.
- MIEDEMA, H.
1957, De parabel fan de forlerne soan yn de oersetting van Wassenbergh. In: *It Beaken*, jaargang 19, blz. 167-172.
- PABST, K.
1989, Sprachkontakt und Sprachkonflikt im napoleonischen Frankreich. Eine amtliche Bestandsaufnahme der Sprachen und Dialekte im französischen Kaiserreich 1806–08. In: NELDE, P.H. (red.), *Historische Sprachkonflikte*, Plurilingua nummer 8, blz. 7-22. Bonn.
- PÉE, W.
1958, Het Westvlaams. In: VIAENE, A. (ed.), *West-Vlaanderen*, blz. 289-301. Brussel.
- POP, S.
1950, *La dialectologie: aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques*, deel 1. Leuven.
- REISDOERFER, J.
1998, Les dialectologues de Napoléon: Notes sur la première enquête linguistique dans l'ancien Duché de Luxembourg. In: *Bulletin linguistique et ethnologique de l'Institut grand-ducal, section de linguistique, d'ethnologie et d'onomastique*, nummer 28, blz. 5-15.
- ROPPE, L.
1954-1955, Uit de briefwisseling van Jean Baptiste Roggieri, de laatste prefect van het departement van de Nedermaas. In: *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg – Jaarboek van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap*, deel XC-XCI, blz. 199-226. Maastricht.
- SIMONI-AUREMBOU, M.-R.
1989, La couverture géolinguistique de l'Empire français: l'enquête de la parabole de l'enfant prodigue. In: *Espaces romans: études de dialectologie et de géolinguistique offertes à Gaston Tuaillon*, deel 2, blz. 114-139. Grenoble.
- SPRONCK, L.
1962, De Maastrichtse dialektliteratuur voor 1840. In: *Miscellanea trajectensia: bijdragen tot de geschiedenis van Maastricht: uitgegeven bij gelegenheid van het 300-jarig bestaan van de stadsbibliotheek van Maastricht, 1662 * 31 juli * 1962*, Werken uitgegeven door Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap nummer 4, blz. 435-495. Maastricht.

TIMMERS, TH.

1911, De Taal te Sittard en omgeving in den Franschen tijd. In: *De Maasgouw: orgaan voor Limburgsche geschiedenis, taal- en letterkunde*, jaargang 33, blz. 82-83.

UBACHS, P.J.H.

2000, *Handboek voor de geschiedenis van Limburg*. Hilversum.

VAN ALPEN, H.S.

1802, *Geschichte des fränkischen Rheinufers, was es war und was es jetzt ist*. Köln.

WEIJNEN, A.

1966, *Nederlandse dialectkunde*. Assen.